

Глава XXXVI

КАСАЦІЙНЕ ПРОВАДЖЕННЯ

§ 1. Сутність та значення перегляду судових постанов у касаційному порядку

Поряд із оскарженням судових рішень у апеляційному порядку цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість оскарження рішень та ухвал суду першої та апеляційної інстанцій до суду касаційної інстанції.

Уперше інститут касаційного перегляду судових рішень у його сучасному вигляді у судочинство України введений Законом від 21 червня 2001 р. «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України». З того часу втратили чинність норми процесуального законодавства, що регламентували наглядове провадження. Подальшого реформування і розвитку касаційне провадження набуло в новому ЦПК України, який набрав чинності 1 вересня 2005 р¹. Останніх змін касаційне провадження цивільного судочинства набуло в редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Судом касаційної інстанції по цивільних справах, відповідно до ст. 323 ЦПК, є Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ, котрий почав функціонувати з 1 жовтня 2010 р.²

За сучасних умов з урахуванням прийняття Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та ухвалення Рішення Конституційного Суду України № 8-рп/2010 у справі щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», що містяться у статтях 125, 129 Конституції України³,

¹ Див.: Бородін, М. Перегляд судових рішень в касаційному порядку [Текст] / М. Бородін // Право України. – 2006. – № 7. – С. 72–76.

² Про Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ [Текст] : Указ Президента України від 12.08.10 р. № 810/2010 // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 62. – ст. 2160.

³ Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2010 року № 8-рп/2010 у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення термінів «найвищий судовий орган», «вищий судовий орган», «касаційне оскарження», які містяться у статтях 125, 129 Конституції України [Текст] // Офіц. вісн. України. – 2010. – № 21. – Ст. 882.

створення вищих спеціалізованих судів як судів касаційної інстанції уявляється необхідним та обґрунтованим виходячи з такого.

У процесуальній літературі основні ознаки касаційного провадження зводяться до таких:

1. Перегляд у касаційному порядку — це один з інститутів цивільного процесуального права. Норми цивільного процесуального права регулюють суспільні відносини між касаційним судом та іншими учасниками процесуальної діяльності при касаційному перегляді судових рішень.

2. Перегляд у касаційному порядку — це один із видів проваджень у цивільному процесі.

3. Касаційний перегляд справи — це виключний вид провадження¹, оскільки перегляд справи в суді касаційної інстанції можливий лише при неправильному застосуванні судами першої чи апеляційної інстанцій норм матеріального права або порушення норм процесуального права.

Вивчення динаміки розгляду цивільних справ у касаційному порядку Верховним Судом України свідчило про постійне збільшення кількості скарг, що подавались до Верховного Суду України як до суду касаційної інстанції. Однак реалізація наданих законом повноважень Верховним Судом України була неефективною через перевантаженість. Як наслідок, вказаний судовий орган не міг протягом розумного строку розглянути велику кількість справ. Тому вважаємо, що функціонування вищих спеціалізованих судів як судів касаційної інстанції буде сприяти посиленню оперативності цивільного процесу з позиції об'єктивного скорочення строків перегляду судових рішень вищим спеціалізованим судом як судом касаційної інстанції.

Уявляється справедливим, що переглядом цивільної справи в апеляційному порядку в принципі повинен закінчуватися розгляд справи, оскільки апеляційний суд переглядає рішення суду першої інстанції з позиції законності та обґрунтованості останнього. Касаційний же перегляд рішень, що набрали законної сили, є виключним видом перегляду, оскільки його об'єктом є перевірка актів правосуддя лише з позиції належного дотримання законності. Однак таке «дроблення» касаційних судів за юрисдикційними критеріями породжує проблему єдності судової практики, оскільки різними касаційними судами по-різному можуть застосовуватися норми матеріального або процесуального права.

¹ Див.: Тертышников, В. И. Гражданский процесс [Текст] : конспект лекций / В. И. Тертышников. – 2-е изд., испр. и доп. – Харьков : Консум, 2002. – С. 187.

Непоодинокість позицій щодо закріпленого в Законі України «Про судоустрій і статус суддів» статусу суду касаційної інстанції та, як наслідок, зміни процесуально-правового становища Верховного Суду України в механізмі перегляду судових рішень підкріплюється висновком міжнародної Венеціанської комісії. Такі зміни, на думку секретаря комісії Томаса Маркерта, відбирає практично всі повноваження у Верховного Суду та знижує статус останнього до такого рівня, що він вже не може функціонувати нормально, як має функціонувати Верховний Суд. І до такого положення національного законодавства Венеціанська комісія ставить дуже критично¹. Проте, не хestуючи думкою європейських експертів, її не слід сприймати як догму. Існують і інші експертні оцінки закону про судоустрій, наприклад фахівців США, котрі ґрунтуються на стандартах ООН. Робота з дослідження закону була ініційована агентством США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках проекту «Україна: верховенство права»².

Недосконалість процесуального законодавства з питань перегляду в касаційному порядку судових рішень у цивільних справах Верховним Судом України призвела свого часу до накопичення великої кількості нерозглянутих справ і матеріалів за попередні роки. Станом на кінець 2009 р. залишилися нерозглянутими 1,5 тис. касаційних скарг, або 4,4 % від кількості тих, що перебували на розгляді³, на розгляд яких при існуючому необмеженому праві касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах потрібні роки, що є порушенням розумних строків розгляду справи.

За перше півріччя 2010 р. Верховний Суд України у касаційному порядку скасував і змінив, з урахуванням попереднього розгляду касаційних скарг, майже 2 тис. судових рішень у цивільних справах, або 2,7 % від кількості тих, що розглядалися в апеляційному порядку. Колегіями у складі 3 та 5 суддів Верховного Суду України скасовано та змінено 1,5 тис. рішень, або 2,5 % від тих, що розглядалися в апеляційному порядку. У тому числі касаційною інстанцією скасовано 213 судових рішень апеляційних судів із залишенням у силі судових рішень місцевих

¹ Украина слишком снизила роль Верховного Суда – Венецианская комиссия [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2010/10/16/723608.html>.

² Див.: Колычев, В. Мнение Венецианской комиссии – не догма [Текст] / В. Колычев // 2000. – 2010. – 29 окт. – С. 6–7.

³ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2009 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/09F805995C5F5CA6C2257752002A196D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=09F805995C5F5CA6C2257752002A196D&Count=500&>.

судів, або 14,9 % від скасованих у касаційному порядку; із поверненням цивільних справ на новий апеляційний розгляд — 346, або 24,2 %. У касаційному порядку ухвалено 174 нових рішення, або 12,2 %¹.

Таким чином, вивчення динаміки розгляду цивільних справ у касаційному порядку свідчить про постійне зростання кількості скарг, що подаються до касаційного суду. Однак на сьогодні, з урахуванням вищевказаних змін до вітчизняного судоустрою, існують сподівання відносно покращення діяльності суду касаційної інстанції насамперед із позиції найбільш оперативного розгляду касаційних скарг.

Перегляд судових рішень у порядку касації як одна із самостійних стадій цивільного процесу має за мету усунення помилок, що містяться у судових рішеннях та ухвалах, які набрали законної сили. Крім того, метою діяльності суду касаційної інстанції є забезпечення єдності судової практики у точній відповідності із вимогами законності.

Перегляд судових постанов у апеляційному та касаційному порядку — дві самостійні стадії цивільного процесу. Виходячи з цього їм притаманні як спільні, так і відмінні риси. Спільним у зазначених стадіях є те, що при розгляді цивільних справ у судах апеляційної та касаційної інстанцій перевіряються законність (в апеляційному порядку — ще й обґрунтованість) судових рішень та усуваються судові помилки. Крім того, рішення апеляційного та касаційного суду набувають законної сили негайно після їх проголошення.

Відмінності полягають у такому:

1. Передусім в апеляційному порядку перевіряються законність та обґрунтованість судових рішень, що не набрали законної сили, а предметом перегляду рішень у порядку касації можуть бути лише судові акти, які набрали законної сили. Неможливо розглядати справу касаційним судом, якщо винесена по справі постанова не набрала законної сили.

2. Об'єктом апеляційного оскарження можуть бути тільки рішення й ухвали суду першої інстанції. Особливість касаційного провадження полягає перш за все у специфічних об'єктах оскарження². Законодавець у ч. 1 ст. 324 ЦПК як об'єкти касаційного оскарження закріпив:

¹ Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2010 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [.](http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F&Count=500&)

² Див.: Пасенюк, О. Апеляційне та касаційне оскарження в адміністративному процесі: стадії процесу чи суб'єктивні конституційні права [Текст] / О. Пасенюк, М. Сорока // Юрид. журн. – 2007. – № 9. – С. 94.

1) рішення суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку;

2) ухвали суду першої інстанції, вказані у пп. 1, 3, 4, 13–18, 20, 24–29 ч. 1 ст. 293 ЦПК України, після їх перегляду в апеляційному порядку;

3) рішення апеляційного суду, винесені за результатами апеляційного розгляду;

4) ухвали апеляційного суду, ухвалені за результатами апеляційного суду;

5) ухвали суду апеляційної інстанції, які перешкоджають подальшому провадженню у справі¹.

Таке нормативне закріплення об'єктів касаційного оскарження відбулося з причини законодавчого встановлення процесуальних «фільтрів» доступу до касації, про які йшла мова вище. Слід вказати і на те, що процесуальне законодавство обмежує реалізацію касаційного оскарження судових рішень. Це обумовлюється тим, що ст. 324 ЦПК передбачає можливість оскарження ухвал та рішень суду першої інстанції лише за умови, якщо останні переглядалися апеляційним судом.

3. Територіальна юрисдикція апеляційного суду поширюється на область (місто) чи декілька районів міста (області). Юрисдикція ж Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ як суду касаційної інстанції поширюється на всю територію держави.

4. Підставами касаційного оскарження є неправильне застосування судом норм матеріального права чи порушення норм процесуального права. Під час же розгляду справи в апеляційному порядку суд перевіряє законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції в межах доводів апеляційної скарги та вимог, заявлених у суді першої інстанції. Апеляційний суд також досліджує докази, які судом першої інстанції були досліджені з порушенням встановленого порядку або в дослідженні яких було неправомірно відмовлено, а також нові докази, неподання яких до суду першої інстанції було зумовлено поважними причинами.

5. Подати апеляційну скаргу на рішення (ухвалу) місцевого суду можна упродовж десяти днів (для ухвали — п'яти днів). Касаційна ж скарга може бути подана протягом двадцяти днів з дня набрання законної сили рішенням (ухвалою) апеляційного суду.

¹ Цивільне процесуальне право України [Текст] : навч. посіб. / за заг. ред. С. С. Бичкової. — 2-ге вид., допов. і переробл. — К. : Атіка, 2007. — С. 335–336.

§ 2. Право касаційного оскарження та порядок його здійснення

Під правом касаційного оскарження слід розуміти передбачену цивільним процесуальним законодавством можливість для певних суб'єктів цивільних процесуальних правовідносин оскаржити в касаційному порядку рішення або ухвалу місцевого чи апеляційного суду повністю або частково в передбачений для цього строк.

Стаття 325 ЦПК право оскаржити у касаційному порядку рішення і ухвали суду першої інстанції після їх перегляду в апеляційному порядку, а також рішення і ухвали апеляційного суду надає сторонам, третім особам, їх представникам за наявності певних умов та іншим особам, які беруть участь у справі, а також особам, які не брали участі у справі, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Поряд з цим таке право надано прокурору при виконанні ним конституційної функції представництва інтересів громадянина або держави в суді, Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, органам державної влади або органам місцевого самоврядування та іншим органам і особам, які захищають у процесі чужий інтерес за умови участі вказаних суб'єктів при розгляді цивільної справи судом першої інстанції. Право касаційного оскарження судових рішень вправі реалізувати також заявники та заінтересовані особи у справах окремого провадження.

В юридичній літературі відзначається, що залучені або допущені до процесу сторони та інші особи вправі оскаржувати в касаційному порядку рішення незалежно від участі в судовому розгляді. Правом оскарження користуються також правонаступники, якщо у спірному правовідношенні допускається правонаступництво і воно настало до набрання судовим рішенням законної сили.

Законним представникам для подання касаційної скарги спеціальних повноважень не потрібно. Вони можуть учиняти від імені осіб, котрих представляють, будь-які процесуальні дії, право на вчинення яких належить їм, не маючи при цьому закріплених у довіреності повноважень¹. Законні представники самостійно вирішують питання про подання касаційної скарги з урахуванням інтересів осіб, яких вони представляють.

Судовий представник (адвокат, юрисконсульт тощо) вправі подати касаційну скаргу на тих же умовах, що існують при поданні апеляцій-

¹ Див.: Шевчук, П. І. Касаційне оскарження в цивільних справах [Текст] / П. І. Шевчук, В. В. Кривенко // Вісн. Верхов. Суду України. – 2002. – № 1 (29). – С. 28.

ної скарги. Інакше кажучи, закон наділяє судових представників правом подання касаційних скарг за умови, що вони мають таке повноваження від своїх довірительів. Таким чином, підставою для подання касаційної скарги судовим представником є довіреність чи інший документ, в якому обумовлено право представника оскаржити судову постанову.

У цілому позиція авторів щодо кола суб'єктів касаційного оскарження та характеристики правового становища кожного з них під час реалізації оскарження збігається з положенням щодо визначення та правового становища суб'єктів апеляційного провадження. Це стосується й доцільності наділення таким правом осіб, які не брали участі у справі за умови, якщо суд вирішив питання про їх права та обов'язки. Подібні випадки знаходять відображення в юридичній літературі¹.

До основних проблем суб'єктного складу касаційного оскарження слід віднести дискусійні питання оскарження судового рішення прокурором та особами, які не брали участі в розгляді справи за умови вирішення судом у рішенні питання про їх права й обов'язки.

Також вважаємо за доцільне додатково обґрунтувати необхідність обмеження касаційного оскарження судових рішень із боку прокурора у випадку оскарження судових актів по тих справах, де він не брав участь як суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин у судах першої та апеляційної інстанцій. Аналіз статистичних даних Генеральної прокуратури України свідчить про те, що впродовж 2008 р. посадовими особами прокуратури України було подано 165 касаційних скарг по справах, де прокурор не брав участь, і лише 116 скарг було подано посадовими особами органів прокуратури по цивільних справах, котрі розглядалися з їх участю. У 2009 р. 253 касаційні скарги прокурором було подано по справах, що відкриті не за позовами прокурора і 125 касаційних скарг — по тих справах, що відкриті за позовами прокурора. Такі дані свідчать про те, що в більшості випадків оскарження прокурором судового рішення по цивільних справах відбувається по тих справах, де вказана посадова особа не брала участі в судах попередніх інстанцій як суб'єкт цивільного процесуального права, що є порушенням принципу диспозитивності цивільного процесуального права. Водночас слід зазначити, що така «активна» роль

¹ Див., напр.: Іванова, О. В. Лица, не привлеченные к участию в деле, права которых нарушены решением суда [Текст] / О. В. Иванова. – М. : Городец, 2010. – 272 с.; Султанов, А. Р. О проблеме кассационного обжалования решения лицами, не участвовавшими в деле [Текст] / А. Р. Султанов // Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов / под ред. Л. Ф. Лесницкой, М. А. Рожковой. – М. : Статут, 2008. – С. 384–400.

прокурора в касаційному провадженні є рудиментом наглядової функції прокуратури, яка існувала за радянських часів.

Протилежну позицію займають М. М. Бородин та М. В. Руденко, які не вважають таку форму участі прокурора в цивільному судочинстві порушенням принципу диспозитивності цивільного процесуального права¹. За необхідність суттєвого розширення можливості втручання прокурора у будь-яку стадію процесу виступає і Р. Гапєєв².

На сторінках юридичної літератури вказується на непоодинокі випадки оскарження прокурором судових рішень в апеляційному та касаційному порядках без належних для того підстав. При касаційному оскарженні посадові особи прокуратури концентрують свою увагу насамперед на Законі України «Про прокуратуру» без урахування того, що судовий процес (у тому числі правовий статус та права учасників процесу, а також можливість стати такими) регламентується відповідними процесуальними кодексами³.

Касаційна скарга подається безпосередньо до суду касаційної інстанції. Наявність у її змісті ім'я (найменування) особи, яка подає скаргу, та її місця проживання або місцезнаходження, а також ім'я (найменування) осіб, які беруть участь у справі, їх місця проживання або місцезнаходження обумовлюється визначенням належного суб'єкта оскарження та кола осіб, які беруть участь у справі. Посилання у скарзі на рішення (ухвалу), що оскаржується, необхідне для правильного з'ясування об'єкта оскарження. Неправильність застосування судом норм матеріального права обумовлюється незастосуванням або неналежним застосуванням норм матеріального права, а порушення норм процесуального права — незастосуванням процесуальних норм, що стало причиною винесення незаконного рішення. Д. Д. Луспенник та Н. Ю. Сакара обґрунтовано пропонують внести зміни до ст. 326 ЦПК щодо змісту касаційної скарги, оскільки у вказаному документі особа зобов'язана не лише зазначати, у чому полягає суттєве порушення або неправильне застосування норм матеріального чи процесуального

¹ Бородин, М. Апелляционное и кассационное обжалование по ГПК Украины [Текст] / М. Бородин // Рос. юстиция. – 2004. – № 1. – С. 57; Руденко, Н. В. Основы теории представительства прокуратурой интересов государства в арбитражном суде [Текст] : монография / Н. В. Руденко. – Алчевск : ДГМИ, Изд.-полиграф. центр «Ладос», 1999. – С. 229–258.

² Гапєєв, Р. Підстави апеляційного скасування рішень господарських судів, у тому числі за втручанням прокурора [Текст] / Р. Гапєєв // Підприємництво, госп-во і право. – 2004. – № 12. – С. 108.

³ Див.: Бойко, Н. Специфика прокурорского «надзора» [Текст] / Н. Бойко // Юрид. практика. – 2006. – № 46 (464). – С. 11.

права, а й обґрунтувати з наведенням відповідних матеріалів (статистична інформація, рішення судів, з яких вбачається неоднакове застосування відповідного закону, та ін.), що касаційна скарга має бути допущена до розгляду судом касаційної інстанції¹.

У клопотанні, передбаченому п. 6 ч. 2 ст. 326 ЦПК, особа, яка подає касаційну скаргу, вимагає вирішити питання про скасування судового рішення (ухвали) з направленням справи на новий розгляд, з ухваленням нового рішення тощо. Разом з цим особа може заявити клопотання про поновлення строку на касаційне оскарження та про зупинення виконання рішення (ухвали), що оскаржується. У касаційній скарзі також зазначається перелік письмових матеріалів, що додається до скарги.

У випадку подання скарги представником особи, що незадоволена судовим рішенням, до касаційної скарги має бути додана довіреність або інший документ, що посвідчує повноваження представника. Зміст ч. 4 ст. 326 ЦПК дозволяє зробити висновок про те, що вказані документи мають додаватись до скарги незалежно від того, чи містяться вони в матеріалах цивільної справи, яка є предметом розгляду суду касаційної інстанції. Таке положення правової норми обґрунтовується тим, що при надходженні касаційної скарги суддя-доповідач не має можливості здійснити висновок про те, чи належна особа її підписала, оскільки касаційна скарга отримується судом касаційної інстанції без матеріалів цивільної справи. Остання, відповідно до ст. 328 ЦПК, вистребовується суддею-доповідачем при оформленні касаційної скарги відповідно до вимог ст. 326 ЦПК.

Частина 5 ст. 326 ЦПК як вимогу до змісту містить обов'язкове подання касаційної скарги з копіями відповідно до кількості осіб, які беруть участь у справі. Аналогічна вимога встановлена цією нормою стосовно копій матеріалів, що додані до касаційної скарги, а також відносно копій оскаржуваних рішень (ухвал) судів першої та апеляційної інстанцій.

Виходячи із змісту лише касаційної скарги, неможливо зробити висновок про наявність порушень судом при винесенні оскаржуваних рішень (ухвал) норм матеріального чи процесуального права. Тому при надходженні справи суддя-доповідач перевіряє відповідність скарги виключно вимогам ст. 326 ЦПК. Одночасно із вирішенням питання

¹ Луспенник, Д. Українська модель касаційного оскарження судових рішень у цивільних справах: проблеми та перспективи удосконалення (спрощення) [Текст] / Д. Луспенник, Н. Сакара // Право України. – 2008. – № 7. – С. 105.

про прийняття касаційної скарги до розгляду суддя-доповідач у разі задоволення заявленого особою клопотання зупиняє виконання рішення (ухвали), що оскаржується. У разі позитивного вирішення останнього виконання судового акта зупиняється на час розгляду справи судом касаційної інстанції, а при наступному скасуванні рішення (ухвали) і направленні цивільної справи на новий розгляд — до вирішення справи по суті.

Обов'язковою передумовою подання касаційної скарги є сплата особою, яка подає скаргу, необхідної суми судового збору та витрат на інформаційно-технічне забезпечення розгляду справи. Невиконання цих умов тягне за собою винесення суддею-доповідачем ухвали про залишення позовної заяви без руху із наданням терміну для сплати вказаних платежів. При своєчасній сплаті останніх касаційна скарга вважається поданою в день первісного її подання. При їх несплаті скарга повертається особі судовою ухвалою, однак повернення касаційної скарги не перешкоджає повторному зверненню до касаційного суду за умови дотримання передбачених процесуальним законом строків на касаційне оскарження або поновлення цих строків судом касаційної інстанції. Якщо відповідно до законодавства особу звільнено від сплати судових витрат, до скарги необхідно додавати також документи, якими це підтверджується.

Визначені у процесуальному законодавстві вимоги щодо форми і змісту касаційної скарги мають юридичне значення. У цивільному процесі, який ґрунтується на засадах змагальності та диспозитивності, набуває особливого значення зміст касаційної скарги, оскільки саме в межах зазначеного документа суд касаційної інстанції перевірятиме правильність застосування судом першої чи апеляційної інстанції норм матеріального або процесуального права. Їх недодержання тягне настання процесуальних наслідків, передбачених ст. 121 ЦПК, які є обмеженими та розширеному тлумаченню не підлягають. Наприклад, особу не можна обмежити в реалізації права на касаційне оскарження з підстав, визначених у ст. 121 ЦПК, з приводу подання касаційної скарги російською мовою. Це суперечить ст. 10 Конституції України, відповідно до ч. 3 якої в нашій країні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Крім того, у нормах ЦПК забезпечено право осіб, що беруть участь у справі й не володіють мовою, якою провадиться судочинство, робити заяви, давати пояснення і показання, виступати в суді та заяв-

ляти клопотання рідною мовою, а також користуватися послугами перекладача¹.

Як бачимо, вимоги процесуального законодавства щодо юридичного значення форми та змісту касаційної скарги потребують значної майстерності юристів при підготовці таких документів. З огляду на це варта уваги точка зору М. Сірого, котрий з метою забезпечення кваліфікованої підготовки обґрунтувань касаційного оскарження пропонує користуватися поширеною у світовій практиці моделлю, згідно з якою можливість виступати в касаційному суді й готувати обґрунтування касаційного оскарження надається виключно висококваліфікованим адвокатам, у тому числі тим, що мають наукові звання й ступені та працюють у сфері юридичної науки².

§ 3. Підготовка справи до розгляду в суді касаційної інстанції та її розгляд

При підготовці справи до судового розгляду суддя-доповідач готує доповідь, у якій викладає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції, з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі, у разі необхідності вирішує питання про зупинення виконання рішення (ухвали). Суддею-доповідачем не може бути суддя, який раніше брав участь у вирішенні цієї справи в суді першої чи апеляційної інстанцій.

У межах підготовки справи до касаційного розгляду суддя-доповідач готує письмову доповідь, де в розгорнутому вигляді викладає обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції, та з'ясовує питання про склад осіб, які беруть участь у справі.

Оскільки питання про відповідність касаційної скарги вимогам ст. 326 ЦПК вирішується суддею-доповідачем за правилами статей 327 та 328 ЦПК, то при підготовці справи до розгляду суддею досліджуються матеріали справи та готується доповідь, у якій викладаються обставини, необхідні для ухвалення рішення суду касаційної інстанції, та з'ясовуються питання про склад осіб, які беруть участь у справі. Сам факт підготовки справи до розгляду свідчить про те, що оскаржу-

¹ Див.: Домбругова, А. Касаційне провадження у цивільному процесі [Текст] / А. Домбругова // Юрид. вісн. України. – 2005. – 22–28 січ. (№ 3). – С. 14.

² Сірий, М. Система перегляду судових рішень в Україні: погляд у майбутнє [Текст] / М. Сірий // Юрид. журн. – 2003. – № 3 (9). – С. 117.

ване рішення (ухвала) переглядатиметься судом касаційної інстанції по суті. У доповіді суддя-доповідач викладає, які обставини справи слід з'ясувати для прийняття відповідного рішення судом касаційної інстанції. Вирішуючи питання про склад осіб, які братимуть участь у розгляді справи касаційним судом, суддя-доповідач повинен виходити із визначених меж оскарження та з доцільності участі у справі зазначених суб'єктів.

При характеристиці ролі судді-доповідача вбачаються логічними твердження Л. Ф. Лесницької про те, що існуючий порядок у ряді випадків приводить до підміни колегіального розгляду скарги на рішення, що набрало законної сили. Мова йде про одноособове вирішення суддею-доповідачем питання про наявність чи відсутність підстав для скасування чи зміни судового рішення¹.

Разом з тим у ст. 332 ЦПК містяться певні юридично-технічні неточності та невідповідності. Згідно із ч. 1 ст. 332 ЦПК попередній розгляд справи має бути проведений у нарадчій кімнаті, а ч. 2 ст. 332 ЦПК передбачає проведення попереднього розгляду у формі судового засідання.

Судове засідання є процесуальною формою судового розгляду, а нарадча кімната та прийняття рішення в нарадчій кімнаті — частина судового засідання. Тому, на наш погляд, вимоги частин 1 та 2 ст. 332 ЦПК є очевидною неузгодженістю щодо умов та процедур проведення попереднього розгляду справи касаційним судом.

Попередній розгляд справи як окрема процедура касаційного провадження спрямований на з'ясування всіх необхідних обставин для правильного висновку про законність оскаржуваного рішення. Попередній розгляд справи проводиться у формі судового засідання без участі заінтересованих осіб колегією у складі трьох суддів. На особливість попереднього розгляду справи як окремої процедури, яка притаманна лише касаційному провадженню, вказує В. І. Тертишников².

Проведення судового засідання у нарадчій кімнаті саме по собі викликає певні заперечення, оскільки функціональне призначення нарадчої кімнати зводиться до ухвалення рішення (ухвали) судом. Стаття 195 ЦПК закріплює правило про те, що нарадчою кімнатою має бути

¹ Лесницкая, Л. Ф. Некоторые проблемы пересмотра судебных постановлений в суде общей юрисдикции [Текст] / Л. Ф. Лесницкая // Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов / под ред. Л. Ф. Лесницкой, М. А. Рожковой. — М. : Статут, 2008. — С. 362–363.

² Тертышников, В. И. Основы гражданского судопроизводства Украины [Текст] / В. И. Тертышников. — Харьков : СПД ФЛ Н. Н. Ваняръчук, 2006. — С. 214.

спеціально обладнане для прийняття судових рішень приміщення, а не для проведення судових засідань.

Відповідно до ч. 3 ст. 332 ЦПК у попередньому розгляді касаційний суд відхиляє касаційну скаргу та залишає оскаржуване рішення без змін за відсутності підстав для скасування судового рішення чи скасовує судові рішення за наявності підстав для обов'язкового скасування судового рішення незалежно від доводів касаційної скарги без проведення розгляду справи. Висновок щодо визначення підстав для задоволення касаційної скарги чи залишення в силі судового рішення ґрунтується на доповіді судді-доповідача після вивчення ним цивільної справи. Зазначена норма, як і цивільне процесуальне законодавство в цілому, не визначає перелік підстав, які тягнуть за собою обов'язкове скасування судового рішення. На наш погляд, виходячи із змісту ч. 3 ст. 335 ЦПК, такими підставами є порушення судами норм права в тих випадках, коли касаційний суд може зробити висновок без урахування пояснень учасників спірних процесуальних правовідносин та розгляду справи в порядку ст. 333 ЦПК.

Частина 5 ст. 332 ЦПК передбачає випадки призначення справи до судового розгляду. Справа призначається до розгляду і в тому випадку, якщо хоч один суддя із складу суду дійшов такого висновку.

У касаційному порядку справа розглядається колегією у складі п'яти суддів без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. У зв'язку з цим необхідно зазначити, що в раніше діючому цивільному процесуальному законодавстві закріплювалось правило, що розгляд справи судом касаційної інстанції відбувався колегією у складі 2/3 палати. На нашу думку, таке положення законодавства піддавалось справедливій критиці в юридичній літературі¹, оскільки розгляд справи в касаційному порядку меншим складом суду сприятиме більш оперативному розгляду справи судом касаційної інстанції.

У разі необхідності особи, які брали участь у справі, можуть бути викликані для надання пояснень у справі. У цілому порядок судового розгляду в касаційному суді суттєво відрізняється від розгляду справи в судах першої та апеляційної інстанцій, де заінтересована особа попереджається про час та місце розгляду справи. Розгляд справи в судах першої чи апеляційної інстанції за відсутності таких осіб, яких не було повідомлено про час та місце розгляду справи, є безумовною підставою

¹ Див.: Зейкан, Я. «Хвороби» цивільного процесу. Підстави і порядок перегляду справ в касаційному порядку [Текст] / Я. Зейкан // Закон і бізнес. – 2003. – 1 лют. (№ 4). – С. 4.

для скасування судового рішення та направлення справи на новий розгляд.

У суді касаційної інстанції справа розглядається, за загальним правилом, без повідомлення осіб, які беруть участь у справі. Частина 1 ст. 333 ЦПК передбачає, що зазначені особи можуть бути викликані в судові засідання касаційного суду для надання пояснень у справі в разі необхідності. Проте цивільне процесуальне законодавство не визначає переліку таких випадків. На наш погляд, обмеження для осіб, що беруть участь у справі, на участь у розгляді справи касаційним судом мають обґрунтований характер. Виходячи з цього не можна погодитися з думкою окремих науковців про необхідність закріплення на законодавчому рівні положення, згідно з яким кожний етап перевірки законності судового рішення, що набрало законної сили, має здійснюватись у судовому засіданні із заслуховуванням позицій осіб, які беруть участь у справі¹.

Обмеження щодо участі в суді касаційної інстанції осіб, які брали участь у справі, можуть бути предметом критики з точки зору обмеження доступу до суду або полеміки щодо доцільності змін у ч. 1 ст. 333 ЦПК. На відміну від точки зору Я. Зейкана², ми вважаємо, що існуючі правила щодо участі у касаційному провадженні осіб, що брали участь у справі, не можна визнати обмеженням доступу до суду. При цьому ми виходимо з вимог Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини. Так, у справах *Монелля проти Швеції* (рішення від 22 лютого 1984 р.) та *Моріс проти Швеції* (рішення від 2 березня 1987 р.) перед судом постало питання про можливість відступу від принципу відкритого розгляду справи, на якому особа може бути присутньою і відстоювати свої позиції, з урахуванням особливості національного процесуального права.

Суд постановив, що якщо розгляд у суді першої інстанції був гласним, відсутність участі особи в судах вищих інстанцій може бути ви-

¹ Див.: Лесницкая, Л. Ф. Некоторые проблемы пересмотра судебных постановлений в суде общей юрисдикции [Текст] / Л. Ф. Лесницкая // Проблемные вопросы гражданского и арбитражного процессов / под ред. Л. Ф. Лесницкой, М. А. Рожковой. – М. : Статут, 2008. – С. 362; Томина, А. П. Некоторые аспекты реализации принципа состязательности в кассационной и надзорной инстанциях по ГПК РФ [Текст] / А. П. Томина // Актуальные проблемы российского права : сб. науч. тр. / отв. ред. И. М. Мацкевич. – М. : Полиграф ОПТ, 2005. – Вып. 1. – С. 210.

² Зейкан, Я. «Хвороби» цивільного процесу. Підстави і порядок перегляду справ в касаційному порядку [Текст] / Я. Зейкан // Закон і бізнес. – 2003. – 1 лют. (№ 4). – С. 4.

правдана особливостями процедури. Якщо скарга зачіпає виключно питання права, а не факту, то, на думку Суду, вимоги гласного розгляду є дотриманими і тоді, коли заявнику не була надана можливість особисто бути заслуханим у касаційному суді¹.

Прийняття касаційним судом рішення без усного розгляду існує і в окремих країнах СНД. Наприклад, згідно з практикою Касаційної палати Верховного суду Грузії касаційний суд застосовує це право й у випадках порушення матеріальних та процесуальних норм чи винесення рішення без порушення цих норм. Це має бути настільки очевидно, що відсутня необхідність у розгляді цього питання за участю сторін. Необхідно відмітити і ту обставину, що рішення без усного розгляду справи ухвалюється не одноособово суддею касаційного суду, а повним складом касаційної палати з трьох суддів².

Після відкриття судового засідання головуючим суддя-доповідач доповідає зміст оскаржуваного рішення та доводи касаційної скарги. Якщо в судовому засіданні присутні особи, які беруть участь у справі, вони дають пояснення в порядку, визначеному ч. 4 ст. 333 ЦПК. Зазначена норма не передбачає можливості дачі пояснень особами, відносно яких суд вирішив питання про їх права й обов'язки та котрі не належать до кола осіб, які беруть участь у справі. Вважаємо, що останні повинні мати право давати пояснення в засіданні суду касаційної інстанції як суб'єкти права на касаційне оскарження. Проте особливість касаційного провадження в частині обмеження участі при розгляді справи осіб, що беруть участь у справі, є однією з відмінних рис вітчизняної касації. Тому, як зазначалося, така обставина не є порушенням принципу, згідно із змістом якого учасники процесу мають право не лише бути вислуханими, а й бути почутими судом.

Можливість для осіб, які беруть участь у справі, наведення в суді касаційної інстанції тільки тих доводів у своїх поясненнях, які стосуються підстав касаційного розгляду справи, обумовлюється межами та підставами касаційного оскарження. Якщо особа бажає доповнити по суті чи змінити вимоги касаційної скарги, то вона вправі виконати такі дії протягом строку на касаційне оскарження відповідно до ст. 330 ЦПК. На етапі розгляду справи судом касаційної інстанції особа не наді-

¹ Конституція України [Текст] : наук.-практ. комент. / В. Б. Авер'янов, О. В. Батанов, Ю. В. Баулін та ін. ; редкол.: В. Я. Тацій, Ю. П. Битяк, Ю. М. Грошевой та ін. – Х. : Право : Ін Юре, 2003. – С. 648–649.

² Див.: Хрусталь, В. Кассация в гражданском судопроизводстве [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02 / В. Хрусталь. – Тбилиси : Тбилис. гос. ун-т им. И. Джавахишвили, 2004. – С. 22.

лена можливостями вчиняти дії, визначені у ст. 330 ЦПК. При дачі своїх пояснень у судовому засіданні під час розгляду справи особа вправі давати пояснення з обмеженнями, визначеними у ч. 5 ст. 333 ЦПК.

За необхідності суд може оголосити перерву в розгляді справи або відкласти її розгляд. Зазначені процесуальні дії проводяться судом за правилами їх вчинення в суді першої інстанції. Оскільки норми, що регулюють касаційне провадження, не передбачають наслідків неявки до судового засідання заінтересованих осіб, викликаних у порядку ч. 1 ст. 333 ЦПК, то суд касаційної інстанції вправі відкласти розгляд справи. У випадку повторної неявки таких осіб у судове засідання касаційний суд вправі розглянути справу за наявними матеріалами або, за наявності підстав, скасувати оскаржуване рішення та залишити заяву без розгляду на підставі того, що належним чином повідомлений позивач повторно не з'явився в судове засідання без поважних причин або повторно не повідомив про причини неявки, якщо від нього не надійшла заява про розгляд справи за його відсутності.

Особливість прояву цивільного процесуального права в касаційному провадженні відбивається у тому, що право розпорядження правами щодо ліквідації спору належить сторонам незалежно від того, хто з них є ініціатором звернення до касаційного суду. Порядок та наслідки вчинення сторонами вказаних дій регламентуються відповідними нормами провадження по справі у суді першої інстанції (статті 174, 175, 205 ЦПК). У разі задоволення судом заяв про відмову від позову та про затвердження мирової угоди слід враховувати те, що затвердження судом мирової угоди як форма вирішення спору є спрощеною процесуальною процедурою, в якій не передбачено обов'язку доказування та оцінки доказів. Відповідно до статей 31 та 175 ЦПК сторони мають право на укладання мирової угоди на будь-якій стадії процесу. Заява про укладення мирової угоди між сторонами долучається до справи. До затвердження мирової угоди між сторонами суд роз'яснює їм наслідки відповідних процесуальних дій. Про затвердження мирової угоди суд постановляє ухвалу, якою одночасно закриває провадження у справі. Суд при закритті провадження у справі за вказаними підставами лише має перевірити, чи не порушує норм законодавства реалізація сторонами вказаних диспозитивних прав та чи не зачіпає їх реалізація прав та обов'язків осіб, які не були залучені до розгляду справи¹.

¹ Див.: Кац, С. Деякі норми ЦПК УРСР потребують удосконалення [Текст] / С. Кац, Г. Ключко, Ю. Чуйков // Рад. право. – 1974. – № 6. – С. 68–69.

Цивільне процесуальне законодавство не закріплює право відповідача при перегляді рішення (ухвали) судом касаційної інстанції визнати позов. Це обумовлюється тим, що касаційний суд не розглядає спір по суті, а переглядає винесені за результатами розгляду справи рішення чи ухвали.

У юридичній літературі пропонується обмежити позивача в реалізації окремих процесуальних прав на стадії нового розгляду справи після скасування рішення судом касаційної інстанції (надавати докази, змінювати предмет чи підстави позову)¹. Вважаємо, що реалізація в цивільному процесуальному законодавстві такої пропозиції не повинна бути безмежною, а можлива з урахуванням висновків і мотивів суду касаційної інстанції, з яких скасоване рішення.

Діяльність касаційного суду спрямована на забезпечення законності рішень суду першої та апеляційної інстанцій, на виправлення судових помилок, які вплинули на правосудність судового рішення. Законність судового рішення полягає як у дотриманні судом при винесенні рішення або ухвали норм матеріального та процесуального права, так і в належному тлумаченні норм права.

Після розгляду справи суд касаційної інстанції оголошує про прийняте рішення (ухвалу) особам, які беруть участь у справі. Рішення і ухвала суду касаційної інстанції набувають законної сили з моменту їх оголошення. З цього ж моменту скасовані рішення та ухвали суду першої або апеляційної інстанції втрачають законну силу. Після закінчення касаційного провадження справа протягом десяти днів повертається до суду, який її розглядав.

§ 4. Повноваження суду касаційної інстанції. Підстави для скасування рішень та ухвал у суді касаційної інстанції

Здійснення касаційною інстанцією того чи іншого наданого законом повноваження стосовно розглядуваного судового акта залежить від наявності чи відсутності в матеріалах справи певних помилок (порушень), які законодавство вважає підставами до скасування чи зміни рішення.

¹ Див.: Песков, В. Пересмотру – «правовую определенность». О необходимости ограничения прав истца при новом рассмотрении дела в хозяйственном процессе [Текст] / В. Песков // Юрид. практика. – 2007. – 27 нояб. (№ 48). – С. 21.

Повноваження судово-касаційного органу ширше, ніж повноваження апеляційної інстанції, оскільки в порядку касації можуть бути скасовані не тільки судові акти місцевого суду, а й рішення суду касаційної інстанції. Повноваження суду, який розглядає справу в порядку касації, розширеному тлумаченню не підлягають. Суд касаційної інстанції, наприклад, не вправі, скасувавши рішення, зупинити провадження у справі.

У системі повноважень суду касаційної інстанції вирішальне значення мають повноваження, які застосовуються Вищим спеціалізованим судом України з розгляду цивільних і кримінальних справ за результатами розгляду касаційної скарги і відбивають не лише його компетенцію, а й природу самої діяльності касаційного суду. Вони закріплені у ст. 336 ЦПК.

Реалізуючи свої повноваження, суд касаційної інстанції здійснює перевірку судових рішень щодо дотримання вимог законності при розгляді справи в суді першої чи апеляційної інстанції. Тому саме в належній реалізації повноважень касаційним судом виявляється соціальне призначення касаційного провадження, метою якого є усунення судової помилки або навмисного порушення порядку провадження й вирішення справи.

Виходячи з того, що об'єктом перевірки в касаційному порядку є рішення й ухвали місцевих та апеляційних судів, ці повноваження застосовують відповідно до об'єктів касаційного перегляду. Перелік зазначених у ст. 336 ЦПК повноважень є вичерпним та розширеному тлумаченню не підлягає, а їх коло обмежується переглядом судових актів лише в аспекті відповідності їх законодавству без права виявлення ступеня їх обґрунтованості.

Касаційний суд вправі відхилити скаргу при визнанні, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального і процесуального права. Таке повноваження застосовується за умови, якщо рішення, що оскаржується, не містить порушень вимог законодавства, які тягнуть скасування судового рішення. За даними судової статистики, динаміка застосування даного повноваження постійно збільшується, що визначає позитивну тенденцію підвищення кількості ухвалення законних рішень з боку місцевих та апеляційних судів. Протягом 2008 р. вказане повноваження реалізовано Верховним Судом України у 4,3 тис. справ¹, а у

¹ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції в 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/9DD E825F47D1FAF3C225766A0041BF8D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=9DDE825F47D1FAF3C225766A0041BF8D&Count=500&>.

2009 р. відхилено касаційні скарги із залишенням рішення без зміни в у 4,8 тис. справ¹. Упродовж першого півріччя 2010 р. відхилено касаційні скарги із залишенням рішення без зміни в 2,3 тис. справ².

Фундаментальною ознакою можливості залишення в силі рішення, що оскаржується, є заборона скасування правильного по суті і справедливого рішення з одних лише формальних міркувань. У зв'язку з цим теоретичне та практичне значення має дослідження поняття та змісту формальних міркувань, за наявності яких закон пов'язує неможливість скасування правильного по суті і справедливого судового рішення. На нашу думку, під формальними міркуваннями слід розуміти не закріплені як підстави для скасування чи зміни судового рішення порушення норм матеріального чи процесуального права, крім статей 338–342 ЦПК. До формальних міркувань, з якими закон пов'язує неможливість скасування судового акта, також належать порушення строків розгляду цивільної справи й інші випадки порушення законодавства, які не призвели та не могли призвести до винесення неправосудного рішення по справі. Висновок про зміст формальних міркувань, за наявності яких рішення не підлягає скасуванню, підтверджується матеріалами судової практики. Так, 13 лютого 2007 р. у задоволенні скарги було відмовлено, оскільки наведені у скарзі порушення норм процесуального права не є такими, що призвели до неправильного вирішення справи, а тому не можуть бути підставою для скасування або зміни рішення. Згідно з ч. 2 ст. 337 ЦПК України не може бути скасоване правильне по суті і справедливе рішення суду з одних лише формальних міркувань. Тому колегія суддів дійшла справедливого висновку про те, що рішення ухвалено з додержанням норм матеріального та процесуального права³.

Намагання законодавця наблизити вітчизняне право до вимог зазначеної Конвенції породжує питання визначення змісту правильного по суті судового рішення, про що також ідеться у ч. 2 ст. 337 ЦПК. В. І. Тертишніков у 2001 р. визначав, що поняття «правильне рішення»

¹ Аналіз стану здійснення судочинства судами загальної юрисдикції у 2009 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/09F805995C5F5CA6C2257752002A196D?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=09F805995C5F5CA6C2257752002A196D&Count=500&>.

² Аналіз роботи судів загальної юрисдикції у I півріччі 2010 р. (за даними судової статистики) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scourt.gov.ua/clients/vs.nsf/0/DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F?OpenDocument&CollapseView&RestrictToCategory=DB726E471C0C7D96C22577CB0043223F&Count=500&>.

³ Ухвала апеляційного суду Вінницької області від 13 лютого 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/700327>.

закон застосовує тільки в тому разі, коли рішення є обґрунтованим, а порушення норм матеріального права, якщо і були при його винесенні, не вплинули на кінцевий висновок суду¹. На нашу думку, нині при наближенні процесуального законодавства до європейських стандартів правильним по суті є рішення, яке ухвалено з додержанням норм матеріального права. Додержання норм процесуального права, яким виступає належна судова процедура розгляду справи, є елементом змісту справедливості судового рішення.

Особливої уваги заслуговує також питання тлумачення рішення як справедливого, оскільки від правильного його визначення також залежить заборона скасування судового рішення. Цивільне процесуальне законодавство не розкриває змісту процесуальної справедливості, а лише передбачає заборону скасування правильного по суті і справедливого судового рішення. Справедливість судового рішення, визначена у ч. 2 ст. 337 ЦПК, є вимогою Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Справедливість судового рішення в контексті зазначеної норми передбачає обов'язковість дотримання всіх процесуальних гарантій судового розгляду, тобто додержання вимог процесуального права. Поряд з цим у контексті зазначеної Конвенції вимога справедливості рішення суду ґрунтується на праві особи на справедливий судовий розгляд відповідно до певних процесуальних вимог та стандартів здійснення правосуддя, а не до звуження ролі суду в цивільному процесі.

Зміст справедливості судового рішення має безпосередній зв'язок з верховенством права та розкривається передусім крізь призму належної судової процедури та публічного розгляду справи. У цьому контексті мається на увазі розгляд справ незалежним та безстороннім судом, утвореним на підставі закону, у розумний строк та в умовах гласного відправлення правосуддя. Обмеження гласності можуть бути викликані розумінням моралі, громадського порядку, національної безпеки, інтересами неповнолітніх, захистом приватного життя, а за окремих обставин — інтересів правосуддя². У рішенні у справі *Посохов проти Росії* Європейський суд з прав людини зазначив, що вираз «створений на підставі закону» стосується не лише регламентації самого існування суду в силу закону, а й законності складу суду. З наведеного положення ви-

¹ Цивільний процесуальний кодекс України [Текст] : наук.-практ. комент. / за ред. В. В. Комарова. – Х. : Одиссей, 2001. – С. 692.

² Див.: Фурсов, Д. А. Справедливость как фундаментальная ценность арбитражного и гражданского процесса [Текст] / Д. А. Фурсов // Рос. ежегодник гражд. и арбитраж. процесса. – 2006. – № 4. – С. 54.

пливає, що право на справедливий судовий розгляд забезпечується лише у випадку, якщо розгляд справи відбувається «належним» судом, тобто судом, який має на це компетенцію, і законним складом суду, тобто складом суду, призначеним із додержанням вимог закону.

На підставі викладеного можна зробити висновок про те, що справедливість судового рішення поєднує в собі вимоги щодо розгляду цивільної справи справедливим судом із застосуванням належної процедури, яка створена на підставі національного закону та відповідає міжнародним зобов'язанням держави.

Виходячи з проблематики, співвідношення визначення правильності та справедливості рішення касаційним судом має деякі особливості. Висновок про наявність вказаних ознак касаційний суд має зробити на підставі аналізу матеріалів справи без дослідження доказів, що не були предметом розгляду судами першої та апеляційної інстанцій, оскільки їх дослідження не входить до компетенції суду касаційної інстанції, про що вказується в Ухвалі колегії суддів у цивільних справах Верховного Суду України від 16 вересня 2008 р.¹

Принциповою новелою для цивільного процесуального законодавства є ст. 338 ЦПК у редакції Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Дана норма передбачає випадки для скасування судового рішення і передачі справи на новий розгляд. Складнощі у застосуванні ст. 338 ЦПК у новій редакції полягають у відсутності чітко визначених та законодавчо «окреслених» підстав для скасування судом касаційної інстанції рішення суду першої чи апеляційної інстанції та передачі справи на новий розгляд.

Підставою для скасування ухвал судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи для продовження розгляду є порушення норм матеріального чи процесуального права, що призвели до постановлення незаконної ухвали, що перешкоджає подальшому провадженню у справі.

Частина 2 ст. 338 ЦПК закріплює, що підставою для скасування судових рішень судів першої та (або) апеляційної інстанцій і направлення справи на новий судовий розгляд є порушення норм процесуального права, що унеможливили встановлення фактичних обставин, які мають значення для правильного вирішення справи. Законодавство, таким чином, передбачає загальну норму, яка дозволяє кваліфікувати

¹ Ухвала колегії суддів Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 16 вересня 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/2350845>.

ті чи інші випадки порушення норм процесуального права як підставу для скасування рішення і передачі цивільної справи на новий розгляд. Наприклад, рішення підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд у випадку порушення судом при розгляді справи норм процесуального права щодо оцінки доказів за умови впливу на законність та обґрунтованість судового рішення. Застосування зазначеного повноваження сприяє не лише дотриманню законності судового рішення, а й формуванню єдності судової практики. Проте реалізація визначеного повноваження не порушує позиції Ради Європи щодо меж розгляду цивільної справи касаційною інстанцією, яка викладена у Рекомендації № R (95) щодо введення в дію і покращення функціональних систем і процедур оскарження по цивільних і торгових справах, що прийнята Комітетом міністрів держав — членів Ради Європи 07.02.1995 р.

Стаття 338 ЦПК не містить вичерпного переліку процесуальних порушень, які тягнуть безумовне скасування постановлених рішень з направленням справи на новий розгляд. У частині 2 вказаної статті йдеться про інші випадки порушення або неправильне застосування норм процесуального права, які можуть бути підставою для скасування рішення суду. Її застосування можливе за умови, якщо порушення судами норм процесуального права унеможливує встановлення судом касаційної інстанції фактичних обставин, що мають значення для правильного вирішення справи. При цьому важливо, щоб виявлені порушення впливали на результат розгляду справи та без їх усунення неможливе було поновлення та захист порушених прав, свобод і законних інтересів.

До порушень норм процесуального права, про які йде мова у ч. 2 ст. 338 ЦПК, можуть належати також випадки провадження в цивільних справах за процесуальним законом України, який не є чинним на час розгляду справи.

Суд касаційної інстанції перевіряє за матеріалами справи правильність застосування законодавства та не досліджує докази по справі. У зв'язку з цим слід погодитися з позицією О. О. Борисової, що дотримання судом норм процесуального права впливає на обґрунтованість судового рішення. Такі порушення, як неправильне визначення судом предмета доказування, дослідження доказів з порушенням правил, встановлених законом, можна віднести не до обґрунтованості рішення, а до його незаконності. Тому, оскаржуючи рішення суду з такого роду порушеннями, особа, яка подає скаргу, не порушуючи по-

ложень закону про те, що суд вказаної ланки не вивчає фактичну сторону справи, у своїй скарзі зазначає не на неправильне визначення судом обставин, що мають значення для справи, а посиляється на допущене порушення процесуального закону¹.

Як наведено вище, зміст порушень норм процесуального права має обумовлений характер і не повинен відповідати вимозі законності судового рішення.

У зв'язку з цим у правовій літературі існує точка зору про те, що справа підлягає направленню на новий розгляд за наявності таких порушень, котрі не можуть бути усунені самою касаційною інстанцією без порушення прав і законних інтересів заінтересованих осіб, меж розгляду справи у вказаній інстанції та правил судочинства². Скасування судового рішення касаційною інстанцією з направленням справи на новий розгляд відбувається і при порушенні змагальних засад судочинства³. Мова йде про фактичну заборону переоцінки доказів касаційним судом, але скасування судового рішення відбувається за наявності порушень правил оцінки доказів та принципу змагальності в цілому відповідно до статей 10, 177 та 179 ЦПК. Поряд з цим рішення суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий розгляд при незаконному незадоволенні заяви про відвід судді, що розглядає справу⁴. Річ у тім, що за правилами ч. 2 ст. 24 ЦПК заява про відвід вирішується в нарадчій кімнаті ухвалою суду, що розглядає справу. Зазначене свідчить про фактичну відсутність у сторін у цивільному процесі будь-якого права на відвід необ'єктивного й упередженого

¹ Борисова, Е. А. Проверка судебных актов по гражданским делам [Текст] / Е. А. Борисова. – М. : Городец, 2006. – С. 224–225.

² Див.: Павлова, Л. Н. Основания направления дела на новое рассмотрение судом кассационной инстанции в арбитражном процессе [Текст] / Л. Н. Павлова // Гражданское судопроизводство в изменяющейся России : междунар. науч.-практ. конф. (14–15 сент. 2007 г.) / под ред. О. В. Исаенковой. – Саратов : Науч. кн., 2007. – С. 334.

³ Див.: Решетникова, И. В. Основания для отмены судебных актов через призму состязательного судопроизводства [Текст] / И. В. Решетникова // Развитие процессуального законодательства: к пятилетию действия АПК РФ, ГПК РФ и Федерального закона «О третейских судах в Российской Федерации» : материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. юбилею Засл. деят. науки РФ, д-ра юрид. наук, проф. Т. Е. Абовой. – Воронеж, 15–16 февр. 2008 г. / под ред. Е. И. Носыревой. – Воронеж : Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 2008. – Вып. 4. – С. 165–173. – (Серия «Юбилей, конференции, форумы»).

⁴ Див.: Бардин, Л. Н. Нарушения Европейской конвенции по правам человека при рассмотрении судами гражданских дел [Текст] / Л. Н. Бардин // Гражданское судопроизводство в изменяющейся России : Материалы междунар. науч.-практ. конф., 14–15 сент. 2007 г. / под ред. О. В. Исаенковой. – Саратов : Науч. кн., 2007. – С. 87.

судді, що вбачається несумісним з вимогами ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

Якщо при розгляді справи в апеляційному порядку суд припустився порушень норм права, передбачених у ч. 1 та ч. 2 ст. 338 ЦПК, то касаційний суд за наявності цих порушень скасовує рішення (ухвалу) апеляційного суду та направляє справу для продовження розгляду на новий апеляційний розгляд¹. Випадки реалізації вказаного повноваження відбуваються за умови порушення вимог закону, зазначених у ч. 1 і ч. 2 ст. 338 ЦПК, які були допущені судом першої інстанції та не були усунені апеляційним судом або допущені місцевим та апеляційними судами.

Важливим з позиції застосування функціональних повноважень касаційного суду є з'ясування правової природи і наслідків висновків суду касаційної інстанції та мотивів, якими він керувався при скасуванні судового рішення. Частина 4 ст. 338 ЦПК закріплює, що вони є обов'язковими для суду першої чи апеляційної інстанції при повторному розгляді справи. Проте таке положення законодавства потребує критичної оцінки.

Під висновками з приводу спірних правовідносин слід розуміти результати розгляду касаційної скарги, які мають значення для формування та направлення судової практики. Мотиви скасування судового рішення — правові підстави рішення суду апеляційної інстанції.

Однак висновки і мотиви скасування судового рішення не у всіх випадках можуть бути правомірними й обов'язковими для виконання місцевим судом. Вони можуть стосуватися будь-яких питань, крім випадків, коли вони вирішують питання: 1) про достовірність чи недостовірність того чи іншого доказу; 2) про переваги одних доказів перед іншими, оскільки жодні докази не мають для суду заздалегідь встановленої сили; 3) про те, яке рішення має бути прийнято судом першої інстанції при новому розгляді справи, оскільки незалежність судді при розгляді справи гарантована Конституцією держави та цивільним процесуальним законодавством.

Л. Ф. Лесницька зазначала, що судові рішення, на відміну від норм права, не має такого загального характеру, не утворює типових правил поведінки, а вирішує конкретний спір та має обов'язкову силу лише

¹ Див.: Сенін, Ю. Л. Порушення норм процесуального права як підстава для скасування судових рішень у касаційному порядку [Текст] / Ю. Л. Сенін // Вісн. Верхов. Суду України. – 2002. – № 6 (34). – С. 23–25.

щодо конкретної справи. Виходячи з цього і слід розглядати питання про обов'язковість висновків і мотивів суду касаційної інстанції. Їх обов'язковість має певні межі. Передусім вони мають обов'язкову силу лише щодо конкретної справи, по якій вони винесені. Крім того, і стосовно конкретної справи, по якій вони надані, вони мають обов'язкову силу також у певних межах, які встановлені з урахуванням принципу незалежності суддів та підкорення їх тільки закону, а також свободи внутрішнього суддівського переконання при оцінці доказів¹.

При застосуванні норми щодо обов'язковості висновків і мотивів скасування судового рішення в апеляційному порядку необхідно враховувати, що законодавство не містить наслідків її невиконання. У зв'язку з цим обов'язковість висновків і мотивів суду касаційної інстанції не слід сприймати як обов'язкову властивість рішення касаційного суду, хоча вони і є його складовими. Поряд з цим законодавець зазначив їх обов'язковість, у той час як обов'язковість судового рішення визначається ст. 129 Конституції. Обов'язковість висновків і мотивів не слід сприймати як обов'язкові вказівки касаційного суду. У зв'язку з цим, на наш погляд, ч. 4 ст. 338 ЦПК не має самостійного навантаження, а сам процесуальний закон не передбачає жодних наслідків, пов'язаних з обов'язковістю для суду першої чи апеляційної інстанції висновків і мотивів касаційного суду.

Розглядаючи судові рішення на предмет законності, суд касаційної інстанції при реалізації повноважень вправі скасувати судові рішення й ухвалити нове рішення або змінити рішення, не передаючи при цьому справу на новий розгляд за умови незастосування при розгляді справи місцевим чи апеляційним судом закону, що підлягав застосуванню, чи застосування того закону, який не поширюється на спірні правовідносини. Відповідно до ст. 341 ЦПК касаційний суд, відповідно до ст. 380 ЦПК, вирішує питання про поворот виконання. Якщо ж питання про поворот виконання не було вирішене касаційним судом при розгляді справи, то за заявою відповідача питання про поворот виконання розглядає суд, у якому перебуває справа.

У зв'язку з цим істотний практичний інтерес має розмежування понять зміни й ухвалення нового рішення. Йдеться про те, що закон такого розмежування не передбачає. На нашу думку, встановивши, що помилка в застосуванні судом першої чи апеляційної інстанції норми матеріального права призвела до неправильного вирішення справи по

¹ Лесницкая, Л. Ф. Пересмотр решения суда в кассационном порядке [Текст] / Л. Ф. Лесницкая. – М. : Юрид. лит., 1974. – С. 151.

суті, касаційна інстанція має скасувати рішення суду й ухвалити нове. Це може статися тоді, коли виправлення судової помилки потребує зміни висновків суду щодо задоволення чи відмови в позові. Якщо ж помилка в застосуванні норми матеріального права вплинула лише на обсяг задоволення позовних вимог або стосувалась додаткових вимог, рішення суду може бути змінено.

Нове рішення суд касаційної інстанції вправі винести в тому випадку, коли судами обставини справи встановлені повно й правильно, але при кваліфікації спірних правовідносин допущена помилка в застосуванні норм матеріального чи процесуального права, крім тих порушень, про які мова йде у ст. 338 ЦПК.

Реалізація закріпленого у ст. 341 ЦПК повноваження застосовується у разі незастосування або неправильного застосування судами першої та апеляційної інстанцій норм матеріального права. У випадку порушення та незастосування норм процесуального права, які впливають на законність рішення, суд касаційної інстанції скасовує рішення суду і передає справу на новий розгляд. У разі встановлення судом першої інстанції повно і правильно обставин справи при порушенні норм матеріального права суд касаційної інстанції повинен постановити нове рішення, не передаючи справу на новий розгляд. При встановленні порушень норм процесуального права, котрі не впливають на законність рішення, що оскаржується, та мають формальний характер, суд касаційної інстанції не вправі скасувати чи змінити судові рішення.

Винести нове рішення суд касаційної інстанції повинен і в тому разі, коли судами першої та апеляційної інстанцій застосовано закон, який не підлягає застосуванню до спірних правовідносин. У такому випадку, як зазначалося, суд скасовує попередні судові рішення та ухвалює нове.

Суд касаційної інстанції може змінити оскаржуване рішення. У правовій літературі зазначалося, що зміну рішення може бути здійснено на підставі тільки таких мотивів, які впливають із матеріалів справи та перевірені судом першої інстанції. Змінюючи рішення, касаційний суд докладно обґрунтовує свої висновки та чітко викладає сутність зміни, наприклад, вказує змінену суму, що підлягає стягненню; новий порядок розподілення судових витрат і т. ін.¹ Відповідно до сучасного процесуального законодавства суд касаційної інстанції має право змі-

¹ Див.: Комиссаров, К. И. Полномочия суда второй инстанции в гражданском процессе [Текст] / К. И. Комиссаров. – М. : Госюриздат, 1961. – С. 74–75.

нити судові рішення, якщо у справі немає необхідності досліджувати нові докази або встановлювати обставини, а судові рішення, яке змінюється, є помилковим тільки частково. Суд касаційної інстанції не вправі змінити рішення чи винести нове на підставі додаткових матеріалів, які не розглядалися судами попередніх інстанцій, а подані вже як додатки до касаційної скарги.

■ § 5. Оскарження ухвал суду першої та апеляційної інстанцій у касаційному порядку

У процесі розгляду справи суд може постановляти різноманітні (підготовчі, розпорядчі, окремі та ін.) ухвали. Цивільне процесуальне законодавство передбачає можливість оскарження не тільки судового рішення, а й судових ухвал суб'єктами права на касаційне оскарження.

Стосовно можливості оскарження ухвал суду першої інстанції п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК містить положення, згідно з яким ухвали можуть бути оскаржені до касаційного суду після їх перегляду в апеляційному порядку. Крім того, зазначена норма обмежує коло ухвал суду першої інстанції, які можуть бути об'єктом касаційного оскарження (лише ті, що вказані у пп. 1, 3, 4, 13–18, 20, 24–29 ч. 1 ст. 293 ЦПК після їх перегляду в апеляційному порядку). У зв'язку з цим слід зазначити, що в юридичній літературі зустрічаються пропозиції щодо відмови від можливості касаційного оскарження вказаних ухвал¹. Уявляється, що законодавча реалізація вказаної пропозиції може послужити підставою для необґрунтованого обмеження кола актів правосуддя щодо їх перевірки на предмет законності. У той же час не можна погодитися з думкою С. Я. Фурси, що будь-які ухвали суду першої та апеляційної інстанцій мають переглядатися судом вищої інстанції, якщо сторона доведе, що з їх винесенням порушуються її права².

Можливість подання касаційної скарги на ухвалу суду першої інстанції, що є об'єктом касаційного оскарження, обумовлюється можливістю порушення судами першої та апеляційної інстанцій норм

¹ Сердюк, В. Верховний Суд України у цивільному судочинстві: окремі проблеми і перспективи [Текст] / В. Сердюк // Юрид. вісн. України. – 2008. – 23–29 лют. (№ 8). – С. 1, 5.

² Фурса, С. Я. Цивільний процес України: Проблеми і перспективи [Текст] : наук.-практ. посіб. / С. Я. Фурса, С. В. Щербак, О. І. Євтушенко. – К. : Вид. С. Я. Фурса : КНТ, 2006. – С. 35.

процесуального права. Так, Ухвалою судді Жовтневого районного суду м. Одеси від 1 лютого 2001 р. відмовлено ТОВ «Блек-Сі-Сервіс» (далі — ТОВ) у прийнятті позову про захист честі й гідності, відшкодування моральної шкоди. У касаційній скарзі ТОВ порушується питання про скасування ухвали як такої, що не відповідає вимогам ЦПК 1963 р.

Судова палата з цивільних справ Верховного Суду України вважає, що касаційна скарга підлягає задоволенню, а ухвала судді — скасування з тих підстав, що, відмовляючи у прийнятті позову, суддя виходив із того, що такий спір слід вирішувати в господарських судах.

З таким висновком судді Судова палата у цивільних справах Верховного Суду України не погодилась, оскільки відповідно до роз'яснень, викладених у п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 28 вересня 1990 р. № 7 «Про застосування судами законодавства, що регулює захист честі, гідності і ділової репутації громадян та організації», у випадках поширення відомостей, що принижують репутацію організації, остання, якщо вона є юридичною особою, має право звернутися до суду з вимогами про їх спростування незалежно від того, якою особою (фізичною чи юридичною) поширено ці відомості.

Оскільки суддя постановив ухвалу, яка суперечить вимогам чинного ЦПК і роз'ясненням Пленуму Верховного Суду України з питань про захист честі, гідності та ділової репутації, ухвала підлягає скасуванню з направленням матеріалів до суду першої інстанції для вирішення питання про прийняття позовної заяви виходячи з вимог цивільного процесуального законодавства.

Судова палата з цивільних справ Верховного Суду України ухвалу судді Жовтневого районного суду м. Одеси від 1 лютого 2001 р. скасувала, а матеріали справи повернула в суд першої інстанції для вирішення питання про прийняття позовної заяви¹.

Об'єктом касаційного оскарження можуть бути також ухвали апеляційного суду, які перешкоджають подальшому провадженню у справі. С. Ю. Кац характеризував ухвали як такі, що мають поперетинаючий та запобіжний зміст².

Важливим з погляду дотримання вимог законності в актах правосуддя є аналіз повноважень касаційного суду, що застосовуються ним

¹ Ухвала Судової палати у цивільних справах Верховного Суду України від 23 травня 2002 р. [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2003. – № 3 (37). – С. 21.

² Кац, С. Ю. Возбуждение производства в порядке надзора по гражданским делам [Текст] / С. Ю. Кац. – М. : Юрид. лит., 1965. – С. 21.

за результатами розгляду касаційних скарг на ухвали суду першої або апеляційної інстанції. Крім рішення судів першої або апеляційної інстанції, об'єктом касаційного оскарження виступають ухвали, визначені у п. 2 ч. 1 ст. 324 ЦПК. Цивільне процесуальне законодавство (ст. 342 ЦПК) містить коло повноважень суду касаційної інстанції, які він реалізовує при перегляді ухвали суду першої чи апеляційної інстанції. Перш за все касаційний суд вправі залишити в силі винесену ухвалу та відхилити касаційну скаргу, якщо при її винесенні було дотримано норми процесуального права.

При порушенні процесуального порядку розгляду питання, щодо якого винесено ухвалу, касаційний суд скасовує ухвалу та передає питання на розгляд суду першої або апеляційної інстанції. Наприклад, при задоволенні заяви про забезпечення позову та винесенні ухвали відносно цього суд повинен враховувати, що забезпечення позову можливе лише в разі достатньо обґрунтованого припущення про те, що невжиття заходів забезпечення може у майбутньому утруднити чи зробити неможливим виконання рішення суду. Проте в будь-якому випадку забезпечення позову щодо юридичної особи неможливе, коли воно припиняє її господарську діяльність. У разі недотримання таких умов судом першої (апеляційної) інстанції ухвалу про забезпечення позову суд касаційної інстанції вважає такою, що винесена з порушенням процесуального порядку, встановленого законодавством. Тому ухвала в подібних випадках підлягає скасуванню з направленням питання на новий розгляд до суду першої інстанції з вказівкою вирішити питання про доцільність вжиття заходів до забезпечення позову¹.

Цивільне процесуальне законодавство не визначає, який склад суду першої чи апеляційної інстанцій буде розглядати процесуальні питання після направлення справи на новий розгляд. Це означає, що після скасування ухвали відповідні питання можуть вирішуватись як попереднім, так і іншим складом суду. На нашу думку, на законодавчому рівні доцільно передбачити розгляд питання, за яким винесено ухвалу, яку скасовано, в іншому складі суду.

Суд касаційної інстанції при розгляді скарги на судову ухвалу вправі також змінити її або скасувати і вирішити питання по суті, не передаючи його на розгляд того суду, ухвалу котрого оскаржено. Зміст зазначеної норми є новелою для цивільного процесуального законодавства. Аналогічне правило у ЦПК 1963 р. не містилося. Так, п. 5

¹ Ухвала судової палати з цивільних справ Верховного Суду України від 10 вересня 2003 р. [Текст] // Вісн. Верхов. Суду України. – 2004. – № 1 (41). – С. 5.

ч. 1 ст. 337 ЦПК 1963 р. передбачав, що суд вправі змінити ухвалу, не передаючи справу на новий розгляд, якщо по справі не вимагалось збирання або додаткової перевірки доказів. Стаття 374 ЦПК Російської Федерації закріплює право касаційного суду скасувати ухвалу суду першої інстанції повністю або частково та вирішити питання по суті. При цьому ст. 374 ЦПК РФ не містить будь-яких умов, завдяки яким суд касаційної інстанції реалізує вказане повноваження.

Вважаємо, що правова регламентація п. 3 ч. 1 ст. 342 ЦПК суперечить правовій природі судових ухвал, оскільки вони виносяться лише при вирішенні питань процесуального характеру. Виходячи з цього не можна однакові повноваження касаційного суду реалізовувати при перегляді в касаційному порядку судових рішень та ухвал. Повноваження, що містяться у п. 3 ч. 1 ст. 342 ЦПК, доцільно застосовувати при перегляді рішення, котрим цивільна справа вирішується по суті позовних вимог. Крім того, таке повноваження при перегляді судової ухвали не передбачено у ч. 2 ст. 336 ЦПК, яка закріплює перелік повноважень суду касаційної інстанції при розгляді ним скарги на судову ухвалу.

Питання для самоконтролю

1. Якою є природа касаційного провадження?
2. Які особи є суб'єктами права касаційного оскарження та яким є порядок його здійснення?
3. Які судові акти визнаються об'єктами оскарження судових рішень у касаційному порядку?
4. Які існують етапи розгляду справи в суді касаційної інстанції?
5. Які існують підстави для скасування рішень судом касаційної інстанції?
6. У чому полягають процесуальні особливості перегляду судових ухвал у касаційному провадженні?
7. Чи можливий перегляд власного рішення судом касаційної інстанції?
8. Як визначається законна сила рішення суду касаційної інстанції та його остаточність?
9. Якими є межі розгляду справи судом касаційної інстанції?

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет
«Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»

КУРС ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

Підручник

За редакцією
професора ***В. В. Комарова***

*Затверджено Міністерством освіти і науки,
молоді та спорту України*

Харків
«Право»
2011

Затверджено Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України як підручник для студентів вищих навчальних закладів (лист № 1/11-7431 від 09.08.2011 р.)
Рекомендовано до друку вченою радою Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого» (протокол № 9 від 22.04.2011 р.)

Рецензенти:

В. С. Зеленецький — доктор юридичних наук, професор, заступник директора з наукової роботи Інституту вивчення проблем злочинності Національної академії правових наук України;

О. І. Процевський — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри державно-правової дисципліни та міжнародного права Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

Колектив авторів:

В. В. Комаров – передмова; § 1–2, 4–6 гл. I; § 3 гл. II; § 1–3, 5 гл. III; глави IV–VII; гл. IX (у співавт. із П. І. Радченком); гл. X (у співавт. із Н. Ю. Сакарою); глави XI–XII; гл. XIV (у співавт. із Г. О. Світличною); гл. XVI; гл. XIX (у співавт. із Н. Ю. Сакарою); гл. XX (у співавт. із О. В. Рожновим); глави XXI–XXII; § 5–6 гл. XXVI; гл. XXVII (у співавт. із П. І. Радченком); гл. XXXIX (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XL (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XLI (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. XLII (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. LII (у співавт. із В. В. Баранковою); гл. LIII (у співавт. із М. В. Жушманом); гл. LVI; В. А. Бігун – гл. XXV; глави XLIII–XLVII; В. В. Баранкова – § 3 гл. I; § 2, 6 гл. VIII; гл. XXXIX (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XL (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XLI (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XLII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LI; гл. LII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LIII (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. LIV; К. В. Гусаров – § 1 гл. VIII; глави XXXIV–XXXVII; М. В. Жушман – глава LV (у співавт. із В. В. Комаровим); Д. Д. Луспенник – § 4 гл. III; § 3–5 гл. VIII; гл. XIII; гл. XV; гл. L; В. Ю. Мамницький – глави XXIII–XXIV; § 1–4 гл. XXVI; гл. XXXVIII; П. І. Радченко – гл. IX (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XXVII (у співавт. із В. В. Комаровим); О. В. Рожнов – гл. XVIII; гл. XX (у співавт. із В. В. Комаровим); Г. О. Світлична – гл. XIV (у співавт. із В. В. Комаровим); § 2–5 гл. XXXI; глави XXXII–XXXIII; Д. М. Сибільов – гл. XLIX; Н. Ю. Сакара – § 1–2, 4 гл. II; гл. X (у співавт. із В. В. Комаровим); гл. XIX (у співавт. із В. В. Комаровим); І. В. Удальцова – глави XXVIII–XXX; § 1 гл. XXXI; А. В. Юдін – гл. XVII; Т. В. Комарова – § 5–6 гл. II; гл. XLVIII; І. Зарецька – § 5 гл. LVII; С. О. Кравцов – § 3–4 гл. LVII; Т. А. Цувина – § 1–2 гл. LVII

Курс цивільного процесу : підручник / В. В. Комаров, В. А. Бігун, В. В. Баранкова та ін. ; за ред. В. В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.

ISBN 978-966-458-290-9

У підручнику на основі чинного цивільного процесуального законодавства України та судової практики розглядаються інститути цивільного процесуального права і проблеми їх застосування при здійсненні правосуддя в цивільних справах. У основу концепції курсу покладена теорія юридичного процесу як комплексної системи процесуальних проваджень, стадій та режимів, заснованих на конституційних засадах судочинства, загально визначених принципах і нормах міжнародного права, які забезпечують доступність правосуддя і гарантії права на справедливий судовий розгляд, передбачених Європейською конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод. За науковою і педагогічною традицією у курсі висвітлюються також питання несудових, альтернативних форм захисту цивільних прав, що відповідає науковій парадигмі широкого розуміння цивільного процесу як системи процедур розгляду цивільних справ не лише судами, а й іншими органами цивільної юрисдикції (третейськими судами, органами нотаріату тощо).

Для студентів, аспірантів і викладачів юридичних вузів і факультетів, а також працівників юридичних установ.

ББК 67.9(4УКР)310я73

© Комаров В. В., Бігун В. А.,
 Баранкова В. В. та ін., 2011
 © «Право», 2011

ISBN 978-966-458-290-9

Про авторів

- Комаров Вячеслав Васильович** – завідувач кафедри цивільного процесу, проректор Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», академік Національної академії правових наук України
- Бігун Віктор Анатолійович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Баранкова Вікторія Валеріївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Гусаров Костянтин Володимирович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», доктор юридичних наук
- Жушман Максим Вікторович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Луспенник Дмитро Дмитрович** – суддя Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ, доцент, кандидат юридичних наук, Заслужений юрист України
- Мамницький Валерій Юрійович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Радченко Петро Іванович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Роженів Олег Вікторович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Світлична Галина Олександрівна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Сібільов Денис Михайлович** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Сакара Наталія Юріївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Удальцова Ірина Віталіївна** – доцент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Юдін Андрій Володимирович** – професор кафедри цивільного процесуального та підприємницького права Самарського державного університету, доктор юридичних наук
- Комарова Тетяна В'ячеславівна** – асистент кафедри міжнародного права та державного права зарубіжних країн Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого», кандидат юридичних наук
- Зарецька Ірина** – старший радник з правових питань Спільної програми Ради Європи та Європейського Союзу «Прозорість та ефективність судової системи України»
- Кравців Сергій Олександрович** – асистент кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»
- Цувіна Тетяна Андріївна** – аспірантка кафедри цивільного процесу Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»